

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.19>

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ ТА СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мартиненко К.В.,

аспірантка кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0005-1137-0300

Мартиненко К.В. Організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів : проблеми та стан наукових досліджень.

У статті досліджено сучасний стан наукового дослідження проблем організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів. Зазначено, що стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення криптовалют та інших форм віртуальних активів суттєво вплинули на трансформацію сучасної злочинності, зумовивши появу нових способів вчинення кримінальних правопорушень і ускладнення механізмів їх виявлення, фіксації та подальшого розслідування. Підкреслено, що використання криптоактивів у протиправній діяльності пов'язане з певною низкою специфічних особливостей цифрового середовища, серед яких можна виокремити анонімність, децентралізований характер функціонування блокчейн-технологій, високий рівень технологічної складності транзакцій та їх транскордонний характер. У сукупності ці чинники створюють нові виклики для правоохоронних органів, ускладнюють встановлення суб'єктів кримінальних правопорушень, відстеження руху активів і збирання належних та допустимих доказів у кримінальному провадженні.

Проаналізовано основні наукові підходи до дослідження проблем використання віртуальних активів у кримінально-протиправній діяльності та визначено ключові напрями наукових досліджень у цій сфері. З'ясовано, що більшість наукових праць присвячено питанням правової природи віртуальних активів, кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь, протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, а також на окремих елементах методики та тактики розслідування таких кримінальних правопорушень. Водночас підкреслено, що питання організацій розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень у криміналістичній науці досліджені недостатньо та потребують подальшого комплексного опрацювання.

Обґрунтовано необхідність формування комплексного криміналістичного підходу до організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, який передбачає врахування особливостей цифрових доказів, специфіки блокчейн-транзакцій, використання спеціалізованих аналітичних інструментів для дослідження операцій із криптоактивами, а також налагодження ефективної взаємодії між слідчими, оперативними підрозділами, експертними установами та іншими суб'єктами кримінального провадження. Визначено перспективні напрями подальших наукових досліджень у сфері організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів.

Ключові слова: віртуальні активи; блокчейн; організація розслідування; криміналістична характеристика; цифрові докази; електронні сліди; блокчейн-аналітика; судова експертиза; спеціальні знання; криміналістичні інновації; методика розслідування; кримінальне провадження; збирання доказів.

Martynenko K.V. Organization of investigation of criminal offenses related to the use of virtual assets: problems and state of scientific research.

The article examines the state of scientific research into the problems of organizing the investigation of criminal offenses related to the use of virtual assets. It is noted that the development of digital technologies, the spread of cryptocurrencies and other forms of virtual assets have significantly influenced the transformation of modern crime, leading to the emergence of new ways of committing criminal offenses and complicating the mechanisms for their detection, recording and investigation. It is emphasized that the use of crypto-assets in illegal activities is associated with a number of specific features of the digital environment, in particular, anonymity, the decentralized nature of the functioning of blockchain technologies and their cross-border nature. Taken together, these factors create challenges

for law enforcement agencies, complicate the identification of subjects of criminal offenses, tracking the movement of assets and collecting appropriate and admissible evidence in criminal proceedings.

Scientific approaches to studying the problems of using virtual assets in criminal and illegal activities are analyzed and key areas of scientific research in this area are identified. It was found that most scientific works are devoted to the issues of the legal nature of virtual assets, the criminal-legal qualification of the relevant acts, combating the laundering of proceeds of crime, as well as individual elements of the methodology and tactics of investigating such criminal offenses.

The need to form a comprehensive forensic approach to organizing the investigation of the specified category of offenses is substantiated, which involves taking into account the features of digital evidence, the specifics of blockchain transactions, the use of specialized analytical tools, as well as establishing interaction between investigators, operational units, expert institutions and other subjects of criminal proceedings. The directions of further scientific research in the field of organizing the investigation of criminal offenses related to the use of virtual assets are determined.

Key words: virtual assets; blockchain; organization of investigation; criminalistic characteristics; digital evidence; electronic traces; blockchain analytics; forensic examination; special knowledge; criminalistic innovations; methodics of investigation; criminal proceedings; collection of evidence.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток ринку віртуальних активів і криптовалют, зумовлений процесами цифровізації фінансових відносин та активним впровадженням технології блокчейн, суттєво трансформує сучасні економічні та правові процеси. Поряд із розширенням можливостей для фінансової діяльності, інвестування та міжнародних розрахунків, віртуальні активи дедалі частіше використовуються у протиправній діяльності, зокрема для шахрайства, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та інших кримінальних правопорушень. Децентралізований характер блокчейн-технологій, анонімність транзакцій і транскордонний обіг таких активів істотно ускладнюють їх виявлення, фіксацію та дослідження в межах кримінального провадження. У зв'язку з цим перед органами досудового розслідування постають нові завдання, пов'язані з організацією збирання і дослідження цифрових доказів, використанням блокчейн-аналітики, забезпеченням взаємодії між слідчими, оперативними підрозділами, експертами та іншими суб'єктами кримінального провадження.

Водночас, аналіз наукових джерел свідчить, що попри зростання інтересу дослідників та науковців до проблематики віртуальних активів, більшість наукових праць зосереджена переважно на кримінально-правових, процесуальних або технічних аспектах їх використання. Питання ж організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, зокрема визначення її сутності, рівнів, форм і видів, ролі слідчих ситуацій, версій та взаємодії суб'єктів кримінального провадження, залишаються недостатньо систематизованими та дослідженими у криміналістичній науці. Більше того, на сьогодні спеціального дослідження потребують проблеми та сучасний стан наукових досліджень організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів.

Метою статті є аналіз сучасного стану наукових досліджень щодо організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, виявлення наявних теоретичних і практичних проблем у цій сфері, а також визначення перспективних напрямів подальшого розвитку криміналістичних підходів до організації такого розслідування.

Стан опрацювання проблематики. Вагомий внесок у дослідження проблем організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, зокрема: М.О. Думчиков, В.М. Шевчук, П.Д. Біленчук, В.Г. Хахановський, В.В. Саєнко, О.В. Халін, В.Д. Іванюк, Ю.П. Калайда, В.М. Логойда, А.В. Мовчан, В.В. Козій, П.В. Цимбал, Н.В. Мальярчук, П.Ю. Кравчук та інші науковці.

Водночас, питання організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, залишається недостатньо комплексно досліджено. У наукових джерелах відсутній системний аналіз сутності, структури, форм і видів організації такого розслідування, а також особливостей взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, експертними установами та іншими суб'єктами кримінального провадження. Недостатньо уваги приділено й ролі слідчих ситуацій, криміналістичних версій, планування розслідування та використання тактико-криміналістичних комплексів у контексті розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів.

Виклад основного матеріалу. Ринок віртуальних активів та криптовалют набуває значної ваги та актуальності для багатьох держав, зокрема для України. Ця сфера демонструє постійне зростання та швидку трансформацію, створюючи нові можливості й одночасно виклики для фінансової системи, економіки та правового регулювання. Зростаючий інтерес населення до цифро-

вих активів супроводжується питаннями безпеки, відповідальності та контролю їх використання, особливо у контексті можливого застосування у незаконних операціях. Трансформація сучасної злочинності під впливом активних процесів цифровізації та діджиталізації нашого суспільства зумовлює необхідність ґрунтовних наукових досліджень цих проблем, їх спеціального вивчення та дослідження [1, с. 101-102].

Впровадження технологій Blockchain та створених на їх основі криптовалютних платіжних систем суттєво трансформує як характер злочинності, так і підходи до її протидії, змінюються способи вчинення кримінальних правопорушень, зокрема поширюються діяння, пов'язані з незаконним обігом віртуальних активів і використанням блокчейн-технологій, модифікуються традиційні злочинні практики у сфері безпеки й оборони, корупційній діяльності, фінансових зловживаннях, виникають нові форми неправомірної вигоди та ускладнюються механізми легалізації злочинних доходів із застосуванням цифрових інструментів. Крім того, з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну віртуальні активи набули додаткового значення як інструмент, що використовується у розвідувально-підривної та диверсійно-терористичній діяльності агресора, зокрема для фінансування відповідних операцій, анонімізації грошових потоків і координації протиправної активності в цифровому середовищі.

Упродовж останнього десятиліття цифровізація фінансових операцій та поява нових інструментів, зокрема віртуальних активів (криптовалют, NFT, токенів тощо), розвиток децентралізованих фінансових систем (DeFi) докорінно трансформували правове поле економічної взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівні. Зростання популярності віртуальних активів, криптовалют призвело до збільшення випадків їх використання для вчинення злочинної діяльності – шахрайства, відмивання грошей та фінансування тероризму. Анонімність та децентралізація, притаманні блокчейнам, створюють значні виклики для правоохоронних органів та регуляторів [2, с. 505-509].

За результатами дослідження відомої аналітичної компанії «Chainalysis» Україна у 2025 році зайняла восьме місце у глобальному рейтингу сприйняття криптовалют. Це свідчить про те, що українці дедалі частіше використовують віртуальні активи у повсякденному житті, зокрема, як спосіб інвестування, зберігання коштів, переказу коштів, торгівлі на криптобіржах, а також розрахунку за товари та послуги [3].

Підвищена привабливість криптовалют як нового фінансового інструменту для кримінального середовища зумовлена насамперед невизначеністю її правового статусу, відсутність чітких критеріїв ідентифікації, обліку та контролю обігу, а також недостатньою розробленістю процесуальних механізмів фіксації й доказування операцій із віртуальними активами. Нечіткість юридичних параметрів функціонування віртуальних активів ускладнює їх кваліфікацію як об'єкта кримінально-правової охорони та створює сприятливі умови для використання відповідних технологій з метою маскування злочинної діяльності.

Інновації у криміналістиці та судовій експертизі тісно пов'язані із активізацією використання новітніх засобів, методів та технологій, серед яких особливе місце займають цифрові технології, штучний інтелект, у тому числі й технології блокчейн. В реаліях сьогодення у правозастосовній практиці існує низка проблем з якими стикаються органи кримінальної юстиції. Передусім, це складнощі у збиранні цифрових доказів, специфіка роботи із цифровими слідами, врахування та запровадження міжнародних стандартів у досудовому розслідуванні, судовому розгляді, судовій експертизі та криміналістиці [4, с. 222].

Зазначена ситуація обумовлена фрагментарністю наукових підходів до оцінки криптовалют кризь призму ризик-орієнтованої моделі, що передбачає одночасний аналіз економічної доцільності впровадження криптоінструментів та їх криміногенного потенціалу. Відсутність комплексних криміналістичних досліджень механізмів злочинного використання криптовалют, типових способів підготовки, вчинення та приховування таких кримінальних правопорушень, а також особливостей формування слідової картини негативно позначається на ефективності їх виявлення, документування й розслідування.

У дослідженні проблем організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, доцільно виокремлювати певні періоди та етапи.

Перший етап (2009-2014 рр.) умовно можна назвати підготовчий. Він характеризується зародженням наукового інтересу до феномену криптовалют після появи технології блокчейн та створення перших децентралізованих цифрових валют, передусім Bitcoin. Цей період обумовлений ширшими технологічними процесами: стрімким розвитком мережі Інтернет, удосконаленням мов програмування, поширенням відкритого програмного коду та формуванням спільнот розробників, що забезпечили технічні передумови для функціонування розподілених реєстрів. Опублікування концепції Blockchain спричинило появу нової термінології та спеціальної інформації, яка активно

обговорювалася у професійних IT-спільнотах, однак залишалася малозрозумілою для широкого кола правників і практиків.

На цьому етапі інтерес інвесторів до нової технології лише формувався; кількість користувачів криптовалют була незначною, а самі віртуальні активи сприймалися радше як технологічний експеримент або альтернативний фінансовий інструмент із невизначеним майбутнім. Відповідно, криміналістична наука не виокремлювала віртуальні активи як самостійний об'єкт дослідження. Вітчизняні науковці зосереджували увагу переважно на загальних проблемах кіберзлочинності, електронних доказів та інформаційної безпеки. У працях П.Д. Біленчука [5], В.Г. Хахановського [6] та інших вчених формувалися теоретико-методологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерних технологій, визначалися особливості виявлення, фіксації та дослідження електронних слідів, розроблялися підходи до залучення спеціальних знань у галузі інформаційних технологій.

Водночас, криптовалюти розглядалися здебільшого як різновид електронних грошей або як інструмент анонімних розрахунків у мережі Інтернет, що потенційно може використовуватися у протиправній діяльності. Їх правова природа залишалася невизначеною, що зумовлювало відсутність єдиного підходу до кваліфікації діянь, пов'язаних із їх використанням.

Наукові публікації цього періоду мали переважно загальнотеоретичний характер і закладали концептуальне підґрунтя для подальшого осмислення цифрових активів як можливого об'єкта доказування. Фактично йшлося про формування базових уявлень щодо цифрового середовища як простору вчинення кримінальних правопорушень, визначення природи електронних слідів та необхідності модернізації криміналістичних підходів.

Другий етап розвитку наукових досліджень (2015-2020 рр.) пов'язаний зі стрімким зростанням крипторинку, суттєвим підвищенням капіталізації цифрових активів та їх активним використанням як у легальному економічному обігу, так і в протиправній діяльності. Саме в цей період криптовалюти перестають сприйматися виключно як технологічний експеримент і набувають ознак повноцінного фінансового інструменту з глобальним обігом. Особливо показовим стало різке зростання курсу Bitcoin, що привернуло увагу широкого кола інвесторів, спричинило появу нових учасників ринку та сформувало перший масовий досвід роботи з віртуальними активами. Паралельно відбувалася популяризація нових властивостей і можливостей блокчейн-технології, з'являлися численні аналітичні огляди, наукові статті, публіцистичні матеріали, які стимулювали підвищений інтерес до цифрових активів.

У 2015 році Європол у своєму звіті вперше звернув увагу на ризики використання продуктів технології блокчейн і проаналізував тренди обігу криптовалюти та використання нових фінансових інструментів у злочинних цілях. Було констатовано, що найбільшу популярність вони набувають у кримінальній сфері (корупційні злочини, торгівля наркотиками, психоактивними речовинами і порнографією). Більше того, дедалі частіше криптовалюта використовується у мережі тіншового Інтернету (DarkNet) під час придбання вилучених з обігу предметів, речовин та наркотичних засобів. Водночас, щодо поширеності фінансових злочинів в той час, в інших джерелах зазначається, що нерухомість, чеки й предмети розкоші: речі, які частіше, ніж криптовалюта, стають інструментами таких незаконних фінансових операцій [7].

У цей період з'являються перші комплексні праці, присвячені правовій природі блокчейну, механізмам функціонування криптовалют, їх економічній сутності та особливостям використання у кримінальних правопорушеннях. Особлива увага приділяється проблемам доказування у кримінальних провадженнях, де фігурують цифрові активи. Дослідники аналізують питання ідентифікації користувачів криптогаманців, простежуваності транзакцій у розподілених реєстрах, можливостей застосування спеціалізованих аналітичних платформ для відстеження руху коштів і встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності [8, с. 283-284].

У 2018 році О.В. Халін випустив монографію «Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [9] в якому зазначив, що зарубіжні фахівці у сфері надання фінансових послуг рекомендують правоохоронним органам врахувати ризики можливого використання для легалізації (відмивання) кримінальних доходів нової технології електронних грошей – Blockchain, що являє собою базу даних загального користування, яка функціонує без центрального керівництва [9, с. 166-167].

2019 року у Харкові вийшла друком ґрунтовна монографія «Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн» [10]. Її автори детально розглянули практичні аспекти використання технології Blockchain, зокрема: Blockchain як новий спосіб регулювання відносин; формування довірчих відносин на базі технології Blockchain; принцип рівності в суспільних відносинах на базі технології Blockchain; співвідношення понять «анонімність», «ідентифікація» та «верифікація» на основі діалектичного підходу; застосування Blockchain в бан-

ківському секторі; використання цифрового активу в контексті транскордонного руху капіталу; перспективи використання токена Blockchain як можливого об'єкта фінансового права; перспективні сфери застосування технології Blockchain тощо.

До переваг віртуальних валют вони віднесли: анонімність сторін; відсутність посередників; скорочення часових і комісійних витрат. Водночас певні труднощі автори пов'язують із низкою негативних аспектів (ризиків) щодо використання віртуальних валют: висока волатильність цін; відсутність гарантій з повернення реальних коштів, вкладених у криптовалюту; неповнота або недостовірність інформації [10, с.164].

Третій етап розвитку наукових досліджень (2021 р. – до сьогодні) характеризується переходом від переважно загальнотеоретичних напрацювань до вирішення конкретних прикладних завдань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаними з обігом віртуальних активів. Якщо попередні періоди були спрямовані на осмислення природи криптовалют і вироблення базових методичних підходів, то сучасний етап позначений інституціоналізацією цього феномену на нормативному рівні та необхідністю адаптації криміналістичних рекомендацій до реальних викликів практики.

Важливою віхою стало прийняття Закону України «Про віртуальні активи», який засвідчив офіційне визнання криптоактивів у правовій системі держави та створив нові умови для їх кримінально-правової та криміналістичної кваліфікації. Нормативне врегулювання сприяло уточненню понятійного апарату, визначенню статусу учасників ринку та заклало підґрунтя для формування практики арешту, зберігання й можливої конфіскації цифрових активів у кримінальному провадженні. Паралельно відбувається активне нормотворення і в інших державах, що регулюють майнінг, обіг та оподаткування криптовалют, посилюючи міжнародний характер правозастосування у цій сфері.

Так, у прийнятому, але такому, що не вступив в силу Закону України «Про віртуальні активи» містилося положення, що віртуальний актив – це «нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Зазначене визначення є більш розгорнутим і змістовним, оскільки воно конкретизує сутність віртуальних активів та окреслює їх як будь-яку сукупність даних, виражених в електронній формі. Такий підхід свідчить про прагнення законодавця сформулювати універсальну дефініцію, здатну охопити різні різновиди віртуальних активів, зокрема й криптоактиви. Водночас у подальших положеннях закону відсутнє окреме тлумачення терміна «криптоактив», а також прямо не визначено його співвідношення з категорією віртуальних активів. З огляду на необхідність чіткого нормативного регулювання та правозастосовної визначеності, така невизначеність має принципове значення [11].

На цьому етапі формується більш чітке й комплексне розуміння криміналістичної сутності віртуальних активів. Вони розглядаються: як засіб вчинення злочину – інструмент розрахунків у незаконному обігу, спосіб анонімізації доходів, механізм швидкого переміщення коштів через кордони без традиційних банківських процедур; як предмет кримінального правопорушення – об'єкт протиправного посягання (наприклад, у випадках несанкціонованого доступу до криптогаманців, викрадення приватних ключів, зламу біржових акаунтів); як джерело доказової інформації – сукупність цифрових слідів у блокчейні, що підлягають фіксації, збереженню та аналітичній обробці з використанням спеціальних програмних засобів; як наслідок злочинної діяльності – активів, що підлягає встановленню, арешту та можливій спеціальній конфіскації.

У 2021 році В.Д. Іванюк захистила дисертацію «Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні» [12]. На думку авторки, відсутність повноцінного правового регулювання обігу криптовалют в Україні та перебування його лише на етапі становлення зумовлюють численні проблеми при кваліфікації дій правопорушників [12, с. 128]. Однією із головних причин гострої необхідності запровадження комплексного правового регулювання у сфері ринку криптовалют в Україні є вчинення правопорушення у сфері обігу криптовалют. У зв'язку із цим, нагальним є встановлення можливості криптовалют бути предметом або засобом вчинення різних видів правопорушень, а також закріплення видів юридичної відповідальності, які повинні застосовуватись до правопорушників.

Авторка вважає, що передумовою для застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері ринку криптовалют є вчинення певним суб'єктом правопорушення у сфері обігу криптовалют. Разом з тим, ні національне, ні зарубіжне законодавство не містить визначення «правопорушення у сфері обігу криптовалют», що викликає неясність та помилки щодо його розуміння та у процесі правозастосування. У зв'язку із цим, нею запропоновано визначення правопорушення у сфері обігу криптовалют: правопорушення у сфері обігу криптовалют – це вина,

протиправна дія чи бездіяльність фізичної та, або юридичної особи, осіб, яка спричинила порушення у здійсненні операції з криптовалютою, за яку законом передбачено відповідний вид юридичної відповідальності [12, с. 141].

Також у 2021 році науковці Харківського національного університету внутрішніх справ дослідили алгоритм дій працівників органів досудового розслідування щодо накладення арешту на електронні активи, у тому числі й на віртуальні, одержані злочинним шляхом. В.В. Черней, С.С. Чернявський, В.В. Бабаніна та О.В. Тихонова, досліджуючи кримінальну відповідальність за операції з криптовалютою, дійшли висновку, що для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом криптовалюти доцільно визнати криптовалюту видом майна або грошових коштів [13, с. 310-314].

У 2021 році Ю.П. Калайда у своїй науковій статті дослідив проблеми використання криптовалют і технології блокчейн у злочинній діяльності та окреслив основні кримінологічні та криміналістичні аспекти протидії такій злочинності. Крім того, проаналізував еволюцію форм і напрямів незаконного застосування віртуальних активів – від їх використання як засобу розрахунків у тінювих сегментах мережі Інтернет до складних схем легалізації доходів, шахрайства та інших злочинів проти власності. Особливу увагу у своїй роботі науковець приділив чинникам, що сприяють поширенню криптозлочинності, зокрема анонімності транзакції, відсутності єдиного правового регулювання та складності ідентифікації учасників протиправної діяльності. Ю.П. Калайда зауважив про необхідність комплексного підходу до протидії злочинам із використанням віртуальних активів, що поєднує удосконалення правового регулювання, розвиток методики розслідування та посилення міждержавної та міжвідомчої взаємодії [14, с. 172-175].

У 2022 році колективом науковців під керівництвом О.О. Любіч було оприлюднено остаточний звіт щодо науково-дослідної роботи «Розробка науково-методичних підходів до оцінки і управління ризиком використання в Україні віртуальних активів в схемах легалізації злочинних доходів та розмиванні бази оподаткування» [15].

Автори даного дослідження дійшли висновку, що посилення процесів глобалізації активізує злочинну діяльність у сфері відмивання коштів та фінансування тероризму, а найуразливішим сектором до вчинення такого роду злочинів є фінансово-банківський. Вони здійснили дослідження з метою виявлення ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) нелегальних коштів дали змогу виокремити й проаналізувати сучасні пріоритети щодо різноманітних загроз. До найвагоміших із них належать високий рівень корупції, тінізації й офшоризації економіки, фінансування тероризму, кіберзлочинність, використання віртуальних активів та нових технологій зі злочинними цілями й транснаціональна злочинність загалом, яка комбінує і модернізує попередньо вказані ризики [15, с. 150].

2022 року В.М. Лагойда захистила дисертаційне дослідження «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно правовий аналіз» [16]. На думку авторки, кваліфікація криптовалюти у законодавстві України в якості нематеріального блага, не відображає чи, принаймні, недостатньою мірою відображає справжнє функціональне призначення цього активу, оскільки фактично він виконує функції приватних грошей, тобто грошей, які не є законним (фіатним) платіжним засобом, а щоразу визнаються в якості грошей шляхом прямо вираженої згоди лише у відносинах між конкретними фізичними та/або юридичними особами.

Авторка вважає, що прийняття Закону України «Про віртуальні активи», хоч і врегулює інфраструктуру криптовалютного ринку, є кроком назад в аспекті визначення місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав та правил цивільного обігу даного об'єкту. По-перше, закон відмовився від самого терміну криптовалюта на користь незручного для учасників цивільного обігу терміну «незабезпечений віртуальний актив». По-друге, даному явищу не надано адекватного законодавчого визначення. По-третє, криптовалюту в колі елементів ширшої категорії – віртуальні активи – віднесено до нематеріальних благ, що є концептуальною теоретичною помилкою. Зрештою, по-четверте, введена законодавча заборона на виконання криптовалютою функцій засобу обігу та засобу платежу, чим вихолощується справжнє призначення даного інструменту [16, с. 220].

Не менш цікавою є наукова стаття А.В. Мовчана, В.В. Козія (2022 р.) «Основи розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою». Автори здійснили узагальнений криміналістичний аналіз проблем розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням криптовалютою, в умовах випереджального розвитку цифрових технологій порівняно з правовим регулюванням і практикою правоохоронної діяльності. Науковці розглядають криптовалюту як специфічний об'єкт кримінально-правової охорони, функціонування якого зумовлене децентралізованою природою блокчейн-систем, та обґрунтовують залежність методики розслідування від технічних характеристик відповідних платформ і способів вчинення правопорушень. Значну увагу приділено типологізації злочинних механізмів (зломи бірж і гаманців, внутрішні зловживання, ша-

храйські схеми, використання сервісів анонізації), що має прикладне значення для формування слідчих версій і визначення напрямів доказування [17, с. 182-189].

П.В. Цимбал, Н.В. Малярчук та П.Ю. Кравчук у своїй науковій статті «Проблеми правового регулювання електронних доказів під час розслідування злочинів з використанням криптовалюти» (2026 р.) підкреслили, що відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України чіткого визначення електронних доказів і спеціальних процесуальних правил роботи з цифровими слідами (блокчейн-транзакціями, криптогаманцями, приватними ключами) ускладнює доведення їх допустимості та доказової сили. Науковці зробили акцент на колізії між традиційною концепцією речових доказів і нематеріальною природою криптоактивів, а також на проблемах автентичності й оцінки результатів blockchain-forensics [18, с. 166-168].

Слід також звернути увагу на статтю М.В. Поповича «Криміналістичні аспекти розслідування відмивання грошей через криптовалютні транзакції» (2025 р.), в якій він розкрив правову та технологічну природу криптоактивів, акцентуючи увагу на їх децентралізованості, псевдонімності та відсутності централізованого контролю, що істотно ускладнює встановлення зв'язку між блокчейн-транзакціями та конкретними фізичними особами. Автор обґрунтовує, що попри уявну анонімність криптовалют, технологія блокчейн створює стабільний і незмінний інформаційний масив, придатний для ретроспективного аналізу, а ефективність розслідування залежить від поєднання традиційних слідчих дій із використанням спеціальних знань. Програмно-аналітичних інструментів і співпраці з біржами та компаніями блокчейн-аналізу. Особливу увагу науковець приділив оцінці законодавчих механізмів протидії легалізації доходів, зокрема положеннями про фінансовий моніторинг, який, на думку автора, закладає необхідну правову основу, але потребує подальшого розвитку з урахуванням специфіки криптоактивів [19, с. 147-151].

Поглиблення наукових розвідок у сфері розслідування правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів, неможливе без звернення до фундаментальних напрацювань Харківської криміналістичної школи. Трансформація злочинності під впливом діджиталізації зумовила необхідність переосмислення традиційного вчення про сліди. У працях В.Ю. Шепітька, В.А. Журавля [22], В.М. Шевчука [21] та інших провідних учених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого послідовно обґрунтовується виокремлення електронних (цифрових) слідів як самостійної категорії криміналістично значущої інформації. Зокрема, В.Ю. Шепітько слушно зазначає, що цифрові докази являють собою специфічну єдність фактичних даних та їх процесуальних носіїв, що вимагає розробки новітніх тактичних прийомів їх збирання [20, с. 126-133].

Аналіз наукових досліджень свідчить про поступову еволюцію поглядів на віртуальні активи – від їх сприйняття як різновиду електронних грошей до усвідомлення їх комплексної криміналістичної природи. Разом із тим відсутність цілісної концепції організації розслідування злочинів, пов'язаних із віртуальними активами, на рівні теорії криміналістики вказує на необхідність подальших наукових розробок, спрямованих на інтеграцію методичних, організаційних та ресурсних аспектів у єдину систему протидії злочинності в умовах глобалізованої цифрової економіки.

Наука криміналістика, спираючись на новітні досягнення науки й техніки та інтегруючи їх у практику правозастосування, в сучасних умовах концентрує свій науковий потенціал на формуванні цілісної та ефективної системи криміналістичних засобів. Тактичних прийомів і інноваційних технологій, спрямованих на забезпечення належного виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів.

Отже, узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що проблематика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, має виразний інтердисциплінарний і транснаціональний характер. Відповідні дослідження формуються на перетині кримінального права, кримінального процесу, фінансового моніторингу, цифрової криміналістики, кібербезпеки та інформаційних технологій, що зумовлено децентралізованою природою криптоактивів, транскордонністю їх обігу та високим рівнем технологічної динаміки. Водночас, більшість наукових праць зосереджена переважно на кримінально-правових і кримінально-процесуальних аспектах, а також на розробці окремих елементів методики та тактики розслідування, зокрема особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, використання блокчейн-аналітики, залучення експертів і спеціалістів.

Криміналістичний вимір проблеми, особливо в частині організації розслідування, залишається розробленим фрагментарно. Існуючі дослідження, як встановлено, не виходять за межі опису тактичних прийомів або окремих методичних рекомендацій і не формують цілісного уявлення про організацію розслідування як самостійну, багаторівневу систему управлінських, координаційних і забезпечувальних рішень. Недостатньо уваги приділяється визначенню сутності та рівнів організації розслідування, її місця й ролі у структурі криміналістичної методики, впливу криміналістичної

характеристики правопорушень на побудову організаційних моделей, а також значенню взаємодії слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження.

Особливо значення в межах організації розслідування набуває належна робота з цифровими доказами, що передбачає використання спеціалізованих програмно-технічних засобів для криміналістичного аналізу віртуальних активів, дотримання вимог щодо збереження цілісності, автентичності та відтворюваності електронних даних, а також забезпечення їх допустимості та належності як доказів у кримінальному провадженні. Не менш важливим є своєчасне залучення експертів у сфері цифрових технологій і фінансового моніторингу, а також ефективна координація взаємодії між слідчим, оперативними підрозділами, експертними установами, регуляторними органами та суб'єктами міжнародного співробітництва.

Висновки. Таким чином, організація розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів, постає як складна, динамічна, багаторівнева система, що має ґрунтуватися на поєднанні класичних положень криміналістики із сучасними цифровими інструментами, аналітичними технологіями та міждисциплінарними підходами, забезпечуючи ефективну протидію злочинності в умовах цифрової трансформації.

У наукових джерелах практично відсутній системний аналіз форм і видів організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, ролі слідчих ситуацій і версій у процесі прийняття організаційних рішень, а також місця тактико-криміналістичних комплексів у загальній системі організації розслідування. Як наслідок, методика розслідування таких правопорушень здебільшого розглядається ізольовано від організаційного підґрунтя, що істотно знижує її прикладну ефективність в умовах складних, динамічних і транскордонних кримінальних процесів.

З криміналістичної точки зору, ключовою проблемою є відсутність цілісної концепції організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом віртуальних активів. У зв'язку з цим наявна потреба у формуванні цілісної криміналістичної концепції організації розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, що охоплює визначення її сутності, рівнів, форм і видів особливостей взаємодії суб'єктів розслідування, ролі слідчих ситуацій і версій, а також організаційних засад проведення окремих слідчих (розшукових) дій і експертного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Думчиков М.О. Процеси диджиталізації криміналістика: ретроспективний аналіз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.10>. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9200058-5972-4185-80ea-71975e3ce934/content> (дата звернення: 1.03.2026).
2. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. К., 2022. 587 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Різне/VirtualAssets.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
3. The 2025 Global Crypto Adoption Index: India and the United States Lead Cryptocurrency Adoption. URL: https://www.chainalysis.com/blog/2025-global-crypto-adoption-index/?fbclid=IwY2xjawMnv95leHRuA2F1bQIxMABicmlkETF6MHYwVmVRMUtDZkFPSHZnAR5JnWngrFOMyjMksISM0dKBUNHrL84r6Re9nZ2Wo710E8IwIN00WSWeRmH-Xg_aem_z9W3ShSo29ageSCW7u23kw (дата звернення: 1.03.2026).
4. Шевчук В.М. Формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів. *Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 18 грудня 2025 року) / [редкол.: А. Гетьман, Б. Головкін та ін.]. Харків: Юрайт, 2026. С. 221-227. С. 222 URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b4b95b53-944c-4b94-a909-c63cdбсacc51/content> (дата звернення: 1.03.2026).
5. Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 240 с. С.123. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 1.03.2026).
6. Хахановський В.Г. Особливості криміналістичної характеристики кіберзлочинів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1(1). С. 89-93. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aymvs_2011_1\(1\)__13](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aymvs_2011_1(1)__13) (дата звернення: 1.03.2026).
7. Нерухомість, чеки й предмети розкоші: речі, які частіше, ніж криптовалюта, стають інструментами фінансових злочинів. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/blog/екосистема/4140413289923973271> (дата звернення: 1.03.2026).

8. Саєнко В.В. Аналіз стану наукового дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням віртуальних активів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 3. № 4. С. 280-294. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.41>. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/339072/327207> (дата звернення: 1.03.2026).
9. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія: Херсон. *Видавничий дім «Гельветика»*. 2018. 244 с. ISBN 978-966-916-640-1. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2376/1/монографія%20Халін%20ОВ.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
10. Кудь О., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків: Право, 2019. 384 с. ISBN 978-966-937-839-2. URL: <https://virtualasset.science/monografiya-cifrovi-aktivi-ta-yih-ekonomiko-pravove-regulyuvannya-u-svitli-rozvitku-tehnologiyi-blokchejn.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
11. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
12. Іванюк В.Д. Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль. 2021. 232 с. URL: <https://www.wunu.edu.ua/svr/disertacia/ivanuk/dusertacia.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
13. Cherniei, V., Cherniavskiy, S., Babanina, V., Tykho, O.. Criminal liability for cryptocurrency transactions: Global experience. *European Journal of Sustainable Development*. №. 10 (4). 2021. P. 304—316. DOI: 10.14207/ejsd.2021.v10n4p304. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/download/1281/1263> (дата звернення: 1.03.2026).
14. Калайда Ю.П. Можливості блокчейн-технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених в кіберпросторі. *Інформація і право*. № 4 (39) 2021. С. 170–178. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4\(39\).249299](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4(39).249299). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/249299> (дата звернення: 1.03.2026).
15. Звіт про науково-дослідну роботу «Розробка науково-методичних підходів до оцінки і управління ризиком використання в Україні віртуальних активів в схемах легалізації злочинних доходів та розмиванні бази оподаткування. Оптимізація моделей бізнесу в банківській сфері з учасниками ринку віртуальних активів в умовах посилення фінансової безпеки України. / Міністерство фінансів України. Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління» (ДННУ «Академія фінансового управління») Науково-дослідний фінансовий інститут (остаточний) Т. 2. Керівник НДР О.О. Любіч, 2022 р. 199 с.
16. Логойда В.М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис.... д-ра філософії: 081 «Право». Ужгород, 2022. 287 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/c752aa06-aa3b-4ba8-95a1-abd391da0bf6> (дата звернення: 1.03.2026).
17. Мовчан А.В., Козій В.В. Основи розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою. *Наука і правоохорона*. 2022. № 4 (58). С. 178–189. DOI: [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\)](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58)). URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5721/1/Мовчан%202022_4.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
18. Цимбал П.В., Мальярчук Н.В., Кравчук П.Ю. Проблеми правового регулювання електронних доказів під час розслідування злочинів з використанням криптовалют. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 11. С. 162–168. DOI 10.36919/3041-1149(Print).11.2025.162-168. URL: <https://irback.e-u.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f6aaab9c-a615-4301-9910-adaf3e4d0672/content> (дата звернення: 1.03.2026).
19. Попович М.В. Криміналістичні аспекти розслідування відмивання грошей через криптовалютні транзакції. *Актуальні проблеми правознавства*. № 1. 2025. С. 147–151. DOI:10.35774/app2025.01.147. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2066> (дата звернення: 1.03.2026).
20. Шепітько В.Ю. Місце цифрових доказів та інституту доказування в доктрині криміналістики та судової експертизи. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали ІХ Міжнародного круглого столу (4 червня 2021 р.)*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 126–133 (дата звернення: 1.03.2026).
21. Shevchuk V., Bululukov O., Chornyi H., Tyshchenko O., Baranchuk V. Latest Criminalistic Tools and Technologies in the Investigation of Cybercrimes: International and Ukrainian Experience. *Revista de Direito, Estado e Telecomunicacoes*. 2025. Vol. 17, iss. 2. P. 207–235. DOI: <https://doi.org/10.26512/lstr.v17i2.55927> (дата звернення: 1.03.2026).

22. Shevchuk, V., Morozova T., Chornyi, H., Nehrebetskyi V., and Slobodeniuk, I. (2025). Artificial Intelligence in Criminal Proceedings: Criminalistics, Criminal Procedure and Psychology Issues. *International Annals of Criminology*, 2025. P. 1-19. DOI: <https://doi.org/10.1017/cri.2025.10090> (дата звернення: 1.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Мартиненко К.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0